

M.J. van Lieburg

ARCHIEFONDERZOEK

Wat in het algemeen voor bibliografisch onderzoek geldt, geldt eens te meer voor archiefonderzoek: de beste manier om het te leren is de praktijk. De verscheidenheid van vragen waarmee de onderzoeker zijn archiefonderzoek begint is zo groot en de opbouw van de archieven is zo verschillend, dat het niet gemakkelijk is een handleiding daarvoor op te stellen. Volstaan moet worden met het bieden van een handreiking. Als algemene introductie tot het werken in archieven is aan te bevelen:

Formsma, W.J. en F.C.J. Ketelaar, *Gids van de Nederlandse archieven*,
(Bussum, Den Haan, 1975).

Een archief beheert een meer of minder omvangrijke verzameling van geschreven stukken, afkomstig van instellingen of van personen. Deze tweedeling is van groot belang voor de opzet van een werkschema. Men moet namelijk de vraagstelling van het onderzoek herleiden tot relaties tussen het gestelde probleem en een instelling of persoon. De vraag bijvoorbeeld hoe de geneeskundige verzorging van zeelieden in de 18e eeuw geregeld was dient te worden herleidt tot deelvragen: welke geneeskundige verzorging boden de VOC, de Admiraliteiten, een of andere grote rederij hun varende personeel? De vraag naar de sociale karakteristiek van de verloskundige professie rond 1700 in Den Helder zal (gedeeltelijk) beantwoord kunnen worden door biografisch onderzoek naar de vroedvrouwen die als zodanig op het einde van de 17e eeuw door de magistraat van Den Helder (of andere overheidsinstantie) waren geadmiteerd.

Een tweede voorwaarde voor het efficiënt verrichten van archiefonderzoek is het vooraf nauwkeurig bepalen van tijd en plaats. Wat de tijd betreft maakt het bijvoorbeeld verschil of men zich voorneemt de bestrijding van een epidemie te bestuderen voor de periode 1750-1775 of voor de periode 1825-1850. In het eerste geval is men aangewezen op stedelijke archieven (magistraat, vroedschap, etc.), in het tweede geval zal men de archieven van Provinciale en eventueel van Plaatselijke Commissies voor Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt moeten raadplegen. En wat het biografisch/genealogisch onderzoek betreft: biografische data laten zich na de invoering van de Burgerlijke Stand (1811) anders opsporen dan daarvòór.

De bepaling van plaats is om tenminste twee redenen de moeite van het nauwkeurig vooraf nagaan van de consequenties waard. Ten eerste zal men de

plaats historisch moeten bepalen. Wil men de medische professie bestuderen in het 17e eeuwse Rotterdam, dan heeft men te maken met een belangrijk kleiner territorium dan wanneer men de medische professie van (het huidige) Rotterdam in de 17e eeuw onderzoekt. In het laatste geval is men genoodzaakt ook de archieven van alle geannexeerde gemeenten (o.a. Katendrecht, Charlois, Kralingen, Delfshaven) in het onderzoek betrekken. Een tweede reden om de plaats weloverwogen te bepalen is de grotere of kleinere kans op de aanwezigheid van bruikbare archieven. Onderzoek in Zeeland zal al snel bemoeilijkt worden door het feit dat bij het bombardement op Middelburg een groot deel van het Zeeuwse Rijksarchief werd verwoest; onderzoek naar de 19e eeuwse medische professie in de Alblasserwaard zal bemoeilijkt worden door het volledig ontbreken van het archief van de Provinciale Commissie voor Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt van Dordrecht.

Uit beide hierboven genoemde voorwaarden volgt vanzelf de derde algemene stelregel: literatuuronderzoek gaat vòòr archiefonderzoek. Daarbij moet worden opgemerkt dat archiefmateriaal door auteurs vaak is gepubliceerd in breed uitgewerkte artikelen onder titels die niet direkt het gebruik van bepaalde archiefbronnen doen vermoeden. In de medisch-historische literatuur zijn de artikelen van A. Hallema daarvan een goed voorbeeld. Uiteraard -en dat geldt zeker voor Hallema's publikaties- maakt men bij zijn onderzoek alleen gebruik van door anderen geleverde transcripties nadat men die nauwkeurig met het origineel heeft vergeleken.

Het archiefwezen

Het archiefwezen in Nederland is te verdelen in rijks-, gemeente-, instituuts- en particuliere archieven.

Rijksarchieven zijn gevestigd in iedere provincie (zie adreslijst, bijlage 1); het Rijksarchief van Zuid-Holland is ondergebracht in het Algemeen Rijksarchief (A.R.A.) en vormt daarvan de Derde Afdeling. De Eerste Afdeling van het A.R.A. bevat alle nationale archieven van vòòr 1795 (Generaliteits-, stadhouderlijke en koloniale archieven en archieven van de Levantse Handel); de Tweede Afdeling bevat alle nationale archieven van nà 1795 (Archieven van Hoge Colleges van Staat, Archieven van Departementen, Archieven van nationale instellingen en organisaties, etc.).

Voor een volledig overzicht van hetgeen de Rijksarchieven te bieden hebben, raadplege men:

Pirenne, L.P.L. (red.), *De Rijksarchieven in Nederland*, ('s-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1973) 2 vols.

Gemeentearchieven zijn er in principe in iedere gemeente, maar niet alle gemeenten voeren zelf het beheer over alle oude stukken die op hun territorium betrekking hebben. Kleinere gemeente-archieven hebben in de regel de doop-, trouw- en begraafboeken, evenals de archieven van notarissen, weeskamer, schepbank etc., ondergebracht in het Rijksarchief van de provincie waarvan zij deel uitmaken. Een aantal kleinere gemeenten hebben hun archiefbescheiden gecentraliseerd in Streekarchieven. Op dit ogenblik is de publikatie in gang van een reeks overzichten van het archiefmateriaal dat in het Rijksarchief en in de Gemeente- en Streekarchieven van een bepaalde provincie aanwezig is:

*Overzichten van de archieven en verzamelingen in de openbare archief-
bewaarpplaatsen in Nederland*, (Alphen a/d Rijn: Samsom, 1979 - ...).

- deel I : De archieven in Drente
- deel II : De archieven in Gelderland
- deel III: De archieven in Zeeland
- deel IV : De archieven in Noord-Brabant
- deel V : De archieven in Groningen
- deel VI : De archieven in Overijssel
- deel VII e.v. zijn nog niet verschenen.

Deze archiefgidsen zullen in de nabije toekomst het bekende *Repertorium* van Formsma vervangen:

Formsma, W.J. en B. van 't Hoff, *Repertorium van inventarissen van
Nederlandse archieven* (Herzien en bijgewerkt door J. Meinema),
(Groningen: Wolters-Noordhof, 1965).

Het raadplegen van deze archiefgidsen is een "must", vooral omdat bij verschillende collecties tevens wordt verwezen naar literatuur.

Onder instituutsarchieven worden hier archieven verstaan van bedrijven, organisaties en instellingen die niet tot de (semi-)overheid behoren. Een groot aantal archieven uit deze categorie is gedeponneerd in Rijks- en Gemeente-archieven. Instituties die nog bestaan of onder een andere benaming of als onderdeel van grotere, nog bestaande organisaties zijn voortgezet, beheren veelal nog hun eigen archief. Enkele instellingen beschikken over een eigen

archivaris (bijvoorbeeld de archivaris van de Bossche Godshuizen) of een eigen archiefbureau (bijvoorbeeld Archief Nederlandsch Hervormde Kerk). Recent zijn enkele werkgroepen/studiegroepen begonnen met de inventarisatie van archiefcollecties betreffende bepaalde onderwerpen (bijvoorbeeld Werkgroep Inventarisatie van het bezit van Psychiatrische Ziekenhuizen). Daarnaast zijn er instellingen die verschillende archieven op een bepaald terrein in beheer genomen hebben, zoals het Internationaal Archief van de Vrouwenbeweging en Museum Boerhaave.

Particuliere archieven tenslotte zijn met name van belang voor biografisch onderzoek, of voor thematisch onderzoek waarin een bepaalde persoon een hoofdrol speelt. Particuliere archieven treft men aan in alle hierboven genoemde archiefinstellingen en natuurlijk in privé-bezit. Informaties over welke particuliere archieven bekend zijn, waar die zich bevinden en waaruit de collecties bestaan zijn te verkrijgen bij:

Centraal-Register van Familie-archieven
p/a Rijksarchief Utrecht (zie adreslijst).

(Vgl. E.P. Polak-de Booy in: *Documentatieblad Werkgroep 18e Eeuw*, nr 3, 1969, p. 3-11 over werkterrein en methode van het Centraal-Register).

Voor de meeste archiefinstellingen geldt dat het meer omvat dan alleen archivalia. Vaak beschikt een archief over een uitstekend geoutilleerde bibliotheek over de stad, plaats of regio die het bestrijkt. Aangezien daarin ook veel overdrukken of knipsels uit onbekende of moeizaam terug te vinden bronnen zijn opgenomen, loont een bezoek aan een archief- (of museum-) bibliotheek meestal zeer de moeite.

Ook voor illustratiemateriaal kan men in archieven terecht. De topografische atlassen, prenten-, tekeningen-, ansichtkaarten- en andere verzamelingen zijn soms zeer uitgebreid en in de meeste gevallen goed toegankelijke via indices. Twee bijzondere instellingen voor beeldmateriaal zijn: het Prentenkabinet (Stadhouderslaan 41, 2517 HV 's-Gravenhage) en de Atlas van Stolk (Aelbrechtskolk 12, 3024 RE Rotterdam). Van de Atlas van Stolk is een gedrukte catalogus beschikbaar.

Een bijzondere categorie archieven zijn de geluids- en filmarchieven. Afhankelijk van de technische en financiële middelen waarover men de beschikking heeft is daarvoor in veel archieven een aparte afdeling. Uitgebreide geluids- en filmarchieven zijn natuurlijk te vinden bij de diverse omroepinstellingen

in Hilversum. Verder kan men voor gegevens over documentaire/historische films terecht bij: Stichting Film en Wetenschap (Hengeveldstraat 29, 3572 KH Utrecht).

Genealogisch/biografisch onderzoek

Voor het verrichten van genealogisch, danwel biografisch onderzoek zijn tal van handleidingen en gidsen beschikbaar. Wie nog geheel onbekend is met het genealogisch onderzoek leze:

Tang, A. van der, *Stamboonderzoek. Een handreiking bij het schrijven van uw familiegeschiedenis*, (Utrecht-Antwerpen: Het Spectrum, 1981)
(Prisma-boeken nr 1948).

Hèt centrum voor informatie en adviezen betreffende genealogisch onderzoek is in Nederland het Centraal Bureau voor Genealogie (Nassaulaan 18, 2514 JT 's-Gravenhage). Wie veel gebruik van de daar aanwezige documentatie wil maken, kan enkele faciliteiten krijgen door zich aan te melden bij de Vrienden van het Centraal Bureau. Het Bureau geeft een aantal boekjes uit waarvan te noemen zijn:

Wijnaendts van Resandt, W., *Op zoek naar onze voorouders*, 's-Gravenhage: Centraal Bureau, 1980).

Met lijst van Nederlandse archieven, genealogische verenigingen etc.

Wenken en adressen voor genealogisch onderzoek in het buitenland, ('s-Gravenhage: Centraal Bureau, 1977) 2e herz. dr.

en met name de volgende twee naslagwerken:

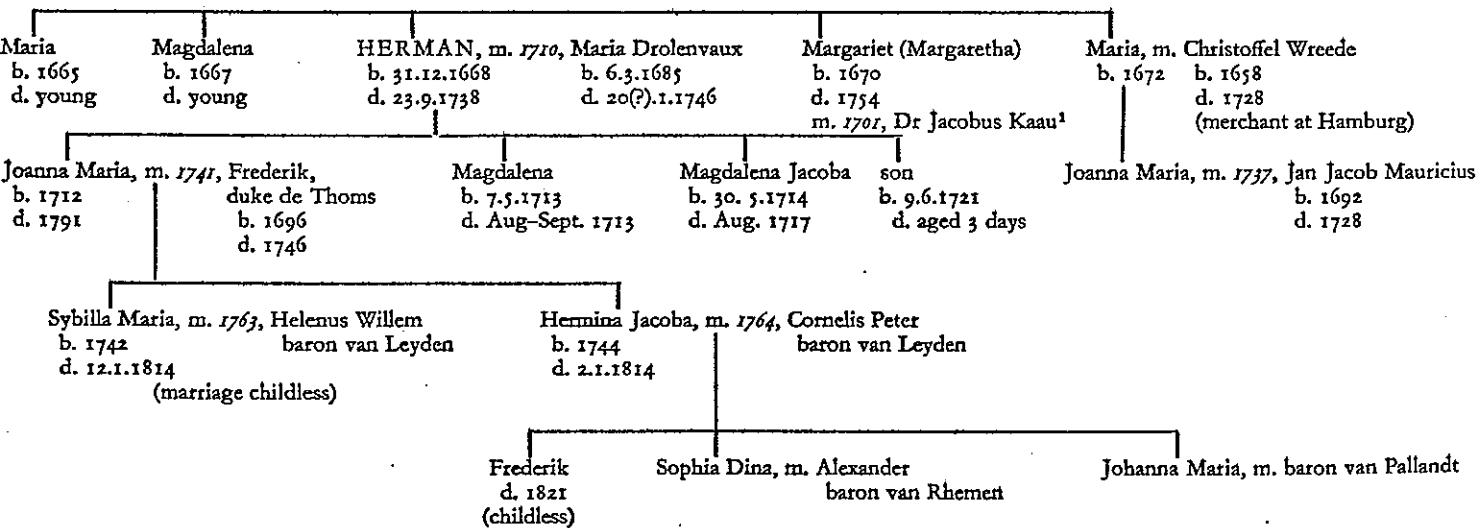
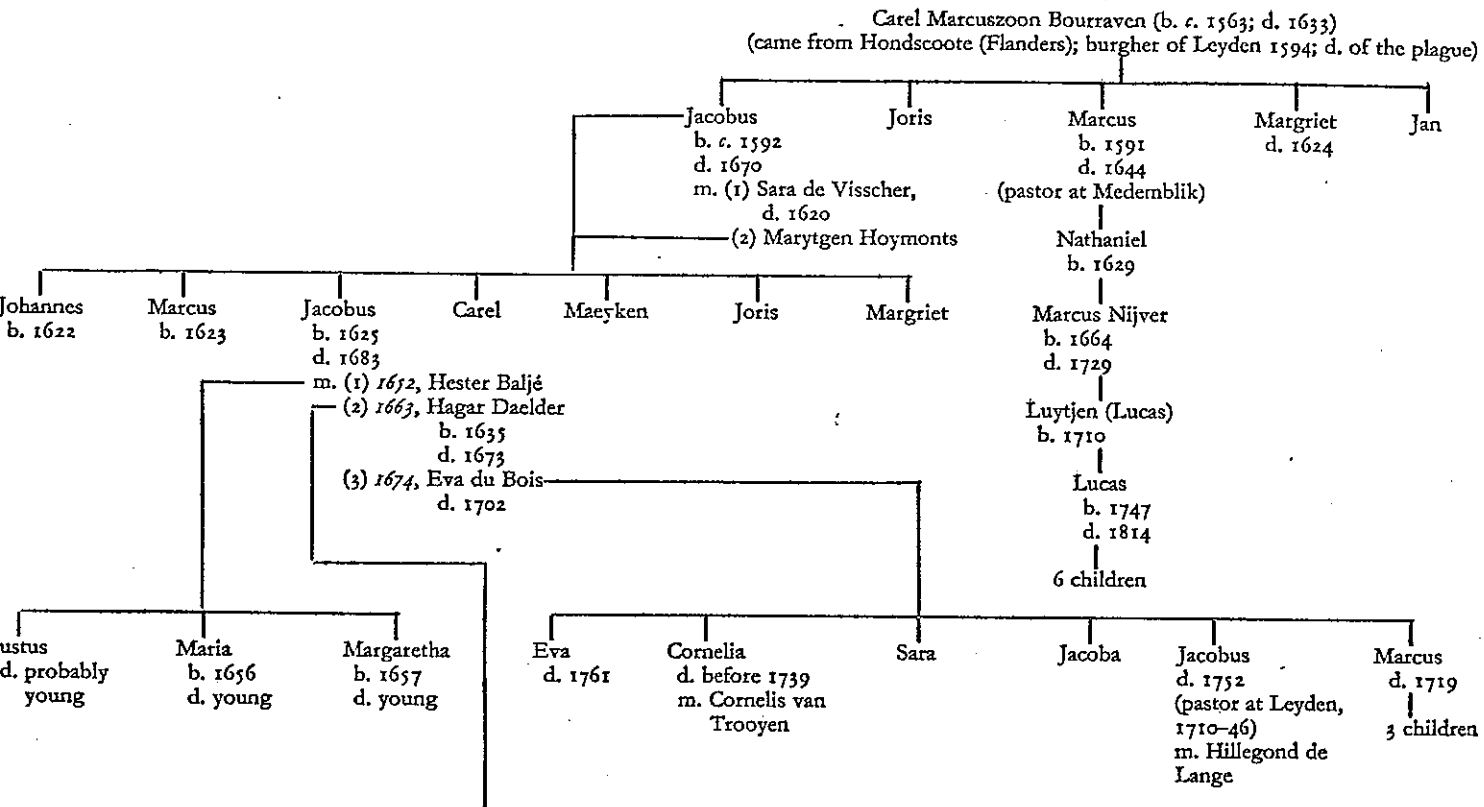
Genealogisch Repertorium, ('s-Gravenhage: Centraal Bureau, 1972) 2 vols.
Bevat op familienaam gerangschikte verwijzingen naar gedrukte genealogische werken en periodieken tot 1970.

Wijnaendts van Resandt, W., *Repertorium DTB*, ('s-Gravenhage: Centraal Bureau, 1981) 2e dr.

Een speciale instantie voor het opsporen van portretten is het Iconografisch Bureau (Sophialaan 9, 2514 JR 's-Gravenhage).

Een opgave van hetgeen het Centraal Bureau en het Iconografisch Bureau te bieden hebben, vindt men in het:

ABRIDGED GENEALOGICAL TABLE OF HERMAN BOERHAAVE

¹ See separate genealogical table.

Uit:
G.A.Lindeboom, *Herman Boerhaave. The Man and his Work* (London: Methuen, 1968), p. 388-389.

Overzicht van de verzamelingen berustende bij het Centraal Bureau voor Genealogie en het Iconographisch Bureau, ('s-Gravenhage: Centraal Bureau, 1980).

Wat tenslotte nauw aan de genealogie verwante heraldiek (wapenkunde) betreft, kan men raadplegen:

Pama, C., *Heraldiek en genealogie, een encyclopedisch vademecum*, (Utrecht-Antwerpen: Het Spectrum, 1969),

of advies vragen bij het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslachts- en Wapenkunde (Prins Willem-Alexanderhof 24, 2502 AT 's-Gravenhage).

Archiefcategorieën

De archiefbescheiden laten zich niet alleen rangschikken naar archiefbewarende instanties, maar evenzeer naar de aard van de bescheiden zelf.

De aard van een archiefstuk wordt allereerst bepaald door de collectie waarin het zich bevindt. De voornaamste archiefcollecties zijn:

het stadsarchief: waarin de handelingen van de magistraat, vroedschap (aanstelling medische stadsbeambten, keuren en ordonnanties de gezondheidszorg betreffende) en van de stedelijke instellingen (w.o. stedelijke gast- en godshuizen),

het notarieel archief: waarin de attestaties betreffende medische kwesties (aard van verwondingen) en de boedelinventarissen van vertegenwoordigers van het medisch beroep,

het schepen archief: met alle stukken betreffende de officiële rechtspleging, waarvan de schouwboeken een bijzonder medisch-historisch belang hebben,

het weeskamer archief: waarin onder meer inboedelinventarissen,

de gilde-archieven: waartoe het chirurgijns- en apothekersgilde behoren,

de kerkelijke archieven: met in de diakonale bescheiden vaak belangrijk medisch-historisch materiaal,

de archieven van medische en medisch-sociale instellingen: zoals (particuliere) gods- en gasthuizen, armenbesturen, zieken-sociëteiten, medische verenigingen etc.

De aard van een archiefstuk wordt verder bepaald door de inhoud van het stuk zelf. Een beknopt maar zeer instructief overzicht van de voornaamste soorten archiefstukken kan men vinden bij:

Poelstra, Th.J., *Een Hollands stadsarchief. Wegwijzer tot onderzoek*,
(Rotterdam: Gem. Archief, 1969) (Verkrijgbaar bij het G.A. Rotterdam).

De auteur bespreekt daarin achtereenvolgens doopakten, ondertrouw en huwelijksakten, de begraafadministratie, akten van poorterseed, het testament, de akte van huwelijksvoorwaarden, akte van getuigenverklaring, akte van koop en verkoop van een huis, akte van volmacht, en akte van compagnieschap, de charterparty, vroedschapsresolutiën, de thesauriersrekening, de brief, de oorkonde, het request, het strafvonnis van schepenen, de akte van transport en de akte van hypotheclatie.

Bij het medisch-historisch onderzoek van medische instellingen of instellingen die met geneeskunde en gezondheidszorg verband houden zullen het met name de notulenboeken met de bijlagen(!) zijn die bewerkt moeten worden. De andere soorten archivalia zullen vooral bij een biografisch onderzoek van betekenis zijn.

Uitvoeriger gegevens over soorten archiefbescheiden en nauwkeuriger begripsbepalingen treft men aan in:

Gouw, J.L. van der, *Inleiding tot de archivalstiek*, (Zwolle: Tjeenk Willink, 1955) (Archivistica-reeks, nr 1).

Gouw, J.L. van der e.a., *Nederlandse archiefterminologie*, (Zwolle: Tjeenk Willink, 1962) (Archivistica-reeks, nr 2).

Bewerking van archiefmateriaal

Gegevens verkregen uit archiefonderzoek laten zich anders verwerken dan het materiaal, ontleend aan secundaire literatuur. Vooral kwantitatief historisch onderzoek vereist een speciale methode en techniek. Een uitstekende handleiding voor de kwantitatieve gegevens van vooral medisch-demografische aard, aangevuld met een uitvoerige bibliografie is:

Imhof, A.E. und O. Larsen, *Sozialgeschichte und Medizin. Probleme der quantifizierenden Quellenbearbeitung in der Sozial- und Medizingeschichte*, (Stuttgart: G. Fischer, 1976) (Medizin in Geschichte und Kultur, Bd 12).

Tenslotte nog enkele opmerkingen:

- Afgezien van de vaak hoge kosten (men berekent in de regel uurloon) en het feit dat de verstrekte informatie niet uitputtend behoeft te zijn, moet men het schriftelijk raadplegen van archieven tot uiterste noodzaak beperken.
- Informeer zo mogelijk van te voren naar de openingstijden en de beschikbare ruimte op de studiezaal. Sommige Rijks- en Gemeente-archieven zijn zo klein behuisd dat de studiezaal al vroeg in de morgen volledig is bezet. Bovendien is er door personeelsgebrek in veel archieven een beperkte tijd dat stukken kunnen worden aangevraagd; kleine archieven zijn niet altijd in staat een ambtenaar voor dienstverlening in het archief beschikbaar te stellen.
- Evenals bij het gebruik van gedrukte bronnen is ook bij archiefmateriaal een bronnenkritiek noodzakelijk. Zie daarover bij Artelt, W., *Einführung in die Medizinhistorik*, (Stuttgart: F. Enke, 1949), p. 91-131.
- Archiefonderzoek vereist doorzettingsvermogen: meestal vindt men het gezochte gegeven pas na langdurig en moeizaam zoeken. De vindplaats is niet zelden daar waar men het juist niet had verwacht.

Bijlage 1

Algemeen Rijksarchief
Pr. Willem Alexanderhof 20
's-GRAVENHAGE

Rijksarchief in Drenthe
Brink 4
9401 HS ASSEN

Rijksarchief in Friesland
Boterhoek 3
8911 DH LEEUWARDEN

Rijksarchief in Gelderland
Markt 1
6811 CG ARNHEM

Rijksarchief in Groningen
St. Jansstraat 2
9712 JN GRONINGEN

Rijksarchief in Limburg
St. Pieterstraat 7
8211 JM MAASTRICHT

Rijksarchief in Noord-Brabant
Waterstraat 20
5211 JD 's-HERTOGENBOSCH

Rijksarchief in Noord-Holland
Ceciliasteeg 12
2011 RJ HAARLEM

Rijksarchief in Overijssel
Eikenstraat 20
8021 WX ZWOLLE

Rijksarchief in Utrecht
Alexander Numankade 201
3572 KW UTRECHT

Rijksarchief in Zeeland
St. Pieterstraat 38
4331 EW MIDDELBURG

Rijksarchief in Zuid-Holland
zie Algemeen Rijksarchief

EEN ARCHIEFONDERZOEK MET EEN MORAAL

We zullen een voorbeeld geven van een niet te groot archiefonderzoek. Het betreft een verzoek om inlichtingen aan de Gemeentelijke Archiefdienst van enkele jaren geleden.

De heer Xaverius P. Vinder had in zijn tuin te Rommersdijk een steekwapen gevonden van ongeveer 75 cm lang. Toen het was schoongemaakt, kwam een inscriptie op het wapen tevoorschijn die de heer Vinder las als „Forla . . . G'Rovus meester Schwaardveeger op de Vissersdijk te Rotterdam". Zijn vraag was toen: wie was die zwaardveeger, wanneer leefde hij en wat is er zoal van hem bekend?

Al onmiddellijk was het zo goed als zeker dat de naam van de zwaardveeger fout was gelezen: in geen van de persoonsnamenklappers komt de naam Rovus of Grovus voor; deze eerste benadering der archieven vanuit de gebrekkige bekende gegevens faalt. Woorden als meester, zwaardveeger, Vissersdijk en Rotterdam zijn door iedereen wel te ontcijferen vanuit de context; bij het lezen van niet alledaagse namen evenwel komt het erop aan letter voor letter goed te lezen, en dit was de heer Vinder, leek op het gebied van oud schrift, niet gelukt.

Maar er is nog een andere manier om de naam van onze zwaardveeger op het spoor te komen. De archieven van de Rotterdamse notarissen zijn vanaf 1711 onder meer toegankelijk via kaartjes op beroepsnamen. En vermoedelijk leefde de zwaardemaker in de 18de eeuw, hooguit iets later: de dubbele „aa" in „schwaardveeger" wijst in die richting, voor 1700 schreef men zo goed als steeds „ae" in plaats van „aa". Er valt trouwens nog iets op: iemand die „schwaardveeger" met „sch" schrijft, komt zo goed als zeker uit Duitsland. Het onderzoek wordt nu dan ook voortgezet met in de beroepsnamenklapper op de notariële akten te zoeken naar een „zwaardveeger" wiens naam lijkt op de verhaspelde aanduiding van de inscriptie. In de klapper van 1751 - 1760 komen we inderdaad een naam tegen die er in de verte op lijkt: het beroepsnaamkaartje „zwaardveegers" vermeldt een persoonsnaam „Chorus. Jurriaan". Vóór we met het archiefonderzoek verder gaan, vragen we de heer Vinder ons een foto van de inscriptie op het wapen te laten zien, zodat we de naam

kunnen vergelijken met „Jurriaan Chorus". Het opschrift blijkt bij nader inzien te luiden „Jorian Chorus Meester Schwaard Veeger Op De Vissers Dijk Te Rotterdam". Dit geeft nieuw perspectief.

Eer we nu aan het grote archiefwerk beginnen, gaan we in de bibliotheek na of er misschien over Chorus is gepubliceerd: voorzover valt na te gaan is dit niet zo. We kunnen U echter niet genoeg aanraden om bij elk onderzoek van enige omvang eerst de literatuur te raadplegen en pas dan de oude administratie in te duiken; wanneer een ander over uw onderwerp heeft geschreven, kunt U zich vaak veel werk besparen.

Bij ons verdere onderzoek gaan we als volgt te werk, en dit is de enig juiste methodiek. We vragen ons af welke handelingen Chorus kan hebben verricht of bij welke hij betrokken kan zijn geweest, die in de overheids- of kerkelijke administratie hun neerslag hebben gevonden. Vervolgens: wie administreerde die handelingen in welke archivalia? Dan: zijn die archiefstukken bewaard gebleven, en zo ja, zijn ze via klappers toegankelijk? En steeds wanneer uit dit vraag- en antwoordspel een kans om Chorus in de archieven tegen te komen tevoorschijn komt, kijken we in de archivalia na of zo'n mogelijkheid inderdaad iets oplevert. Op deze wijze grazen we systematisch ons terrein, de archieven af, we zullen het hierna zien.

Chorus was meester-zwaardveeger, hij moet dan ook lid zijn geweest van het smidsgilde, waartoe ook de zwaardmakers behoorden. De inventaris van de archieven der Rotterdamse gilden zegt ons dat het archief van het smedengilde verloren is gegaan.

Uit: Poelstra, Th.J.,
*Een Hollands stads-
archief. Wegwijzer
tot onderzoek,*
(Rotterdam: Gem. Arch.
Rotterdam, 1969)

Maar als meester, erkend beoefenaar van een ambacht, moet Chorus poorter zijn geweest. Daar hij niet te Rotterdam geboren zal zijn, maar in Duitsland, moet hij haast wel ten overstaan van burgemeesteren de poorterseed hebben afgelegd. De akten die van de beëdiging van poorters werden opgemaakt zijn vanaf 1699 bewaard gebleven in de zogenaamde „poorterboeken”, die toegankelijk zijn via klappers. We nemen nu het poorterboek ter hand dat loopt van 1729 - 1750. De klapper achterin vermeldt „Chorus (Jurriaan) 21”, met andere woorden, Chorus komt voor op folio 21. De gegevens die we hier aantreffen zetten we op een kaartje, met bronvermelding: „Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam. Poorterboek Rotterdam 1729 - 1750, f. 21: 1740 november 3. Jurriaan Chorus, geboren Tropa Silezië, poorter”.

Voor men poorter werd moest men vergunning tot vestiging in de stad hebben van het College van Wijkmeesters; de taak van dit orgaan was erop toe te zien dat zich in de stad geen armlastigen vestigden waarvan de bedeling uit de stadsmiddelen zou moeten geschieden. De genoemde vestigingsvergunningen vonden hun neerslag in de akten van admmissie, bewaard van 1698 - 1811, geklapperd op persoonsnamen. In het admmissieboek van 1698 - 1746 vinden we inderdaad via de klapper op folio 191 verso de akte die Chorus betreft; kaartje: „Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, Admissieboek Rotterdam 1698 - 1746, f. 191 vo: Jurriaan Choores, 40 jaar, geboren Silezië, en zijn vrouw Agatha Dorenhoff, geboren in Keulsland, 40 jaar”. Er zijn nog veel meer mogelijkheden. Er is kans dat het echtpaar te Rotterdam kinderen heeft gekregen, misschien hier is getrouwd of gestorven. De geboorte van kinderen op zichzelf werd niet administratief vastgelegd, wel hun doop, namelijk door de verschillende kerkgenootschappen. Het blijkt nu dat het gezin Chorus geen kinderen had, de klappers op de doopboeken vermelden niets.

De kans dat de echtelieden te Rotterdam zijn gehuwd, lijkt niet groot, uit de akte van admmissie valt met waarschijnlijkheid af te leiden dat Chorus in 1740 of kort daarvoor met zijn vrouw naar Rotterdam is gekomen. Maar de gegevens die uit de ondertrouw- en huwelijksakten naar voren komen zijn vaak van zoveel belang, dat we voor alle zekerheid toch even moeten kijken of wat niet wordt verwacht misschien juist wel het geval is. Men trouwde in de achttiende eeuw ten overstaan van de kerkelijke overheid, wanneer men niet Nederduits-Gereformeerd was bovendien voor het wereldlijk gezag. De kerken en het stadsbestuur van Rotterdam legden de huwelijksluiting vast in hun trouwregisters; die van de Nederduits-Gereformeerde Gemeente en van de stad zijn geklapperd. Het gezin Chorus, uit Duitsland afkomstig, was naar verwachting Rooms-Katholiek of Luthers, we moeten dan ook de stadstrouwboeken raadplegen. We benaderen die via de naam „Chorus” in de klapper op mansnamen, en zowaar, Chorus en zijn vrouw komen erin voor. Kaartje: „Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, Stadstrouwboek Rotterdam 1731 - 1742, inv. Brouwer nr 189: Jurriaan Chores, weduwnaar, geboren Silezië, en Agatha Doorenhoff, weduwe van Jan van Dissel, geboren in Keulsland, ondertrouwden respectievelijk huwden op 1 en 16 oktober 1740 te Rotterdam; pro Deo: aangetekend op attestatie van Haarlem”.

Wanneer Chorus en zijn vrouw te Rotterdam zijn overleden en begraven, moet dit door Kerkmeesters der Nederduits-Gereformeerde Gemeente van Rotterdam in hun begraafregisters zijn aangetekend, want zij beheerden de begraafplaatsen in de stad. Via de klapper vinden we over Chorus wat we zoeken, van zijn vrouw niets. We schrijven op: „Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, Begraafregister Nederduits-Gereformeerde Gemeente Rotterdam 1774 - 1779, inv. Brouwer nr 113: 1778 mei 23, Jurriaan Chorus, man van Agatha van Doorne, woont Peperstraat bij Zwanesteeg”.

Zijn er misschien functionarissen geweest die andere gegevens over Chorus, zijn persoonlijk leven zowel als zijn bedrijf betreffend, in hun administratie

hebben vastgelegd, en zo ja, zijn de archivalia die deze gegevens bevatten bewaard gebleven en toegankelijk? Een antwoord hierop kan zijn: allerlei akten van handelingen die tot het burgerlijk recht behoren en daarmee iemand's vermogen, huwelijk, erfenis, bedrijf en nog vele andere dingen raken, zijn te vinden in de archieven der notarissen; deze archieven zijn van de 18de eeuw althans volledig bewaard gebleven; vanaf 1711 zijn ze onder meer toegankelijk via tienjaarlijkse klappers van alle persoonsnamen. Wellicht hebben ook Chorus en zijn vrouw de notaris nodig gehad, misschien ook worden ze in akten door anderen opgemaakt genoemd wanneer ze bij een bepaalde zaak waren betrokken. We nemen de notariële persoonsnamen-klappers nu door van 1711 - 1790. Hierin komen we Chorus op vier plaatsen tegen, die worden aangeduid als 2466/360, 2284/44, 1780/335 en 2347/227; de cijfers voor de streep zijn de nummers die de door de notarissen gevormde archiefstukken — lijvige foliodelen vol akten — in de inventaris der notariële archieven dragen; de cijfers achter de streep duiden de bladzijde of het folio aan. We lezen nu de akten op de aangegeven plaatsen door en nemen op kaartjes de voor ons relevante gegevens over:

„Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, Notariële archieven Rotterdam 1585 - 1811, inv. Wiersum nr 2466, f. 360: in een rekening van het beheer van de boedel van een overledene komt een post voor, die vermeldt dat de beheerders op 28 maart 1744 hebben voldaan een schuld van de overledene aan Jurriaen Chorus van 5 gulden. voor het monteren van een rotting”;

„Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, Notariële archieven Rotterdam 1585 - 1811, inv. Wiersum nr 2780, f. 335: op 23 juli 1749 betalen beheerders van een boedel Juriaan Choris een schuld van 9,5 gulden voor het maken van een degen”;

„Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, Notariële archieven Rotterdam 1585 - 1811, inv. Wiersum nr 2347, f. 227 - 229: 1752 maart 13, Jerian Chorus en Agatha Voties alias Dorenhoofd, echtelieden, benoemen bij testament elkaar tot hun erfgenaam; hij ondertekent met zijn naam, zij zet een kruisje; de echtelieden zijn beneden de 2000 gulden gegoed”;

„Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, Notariële archieven Rotterdam 1585 - 1811, inv. Wiersum nr 2284, f. 42 - 45: Yenken Wielmse Block, weduwe van Jan van Dongen, wonend noordzijde Blaak, benoemt in haar testament Juriaan Chorus, meester-zwaardveger, wonend noordzijde Blaak, tot voogd over de in haar testament genoemde minderjarigen”.

Enkele van deze gegevens uit de notariële archieven blijken misschien aanknopingspunten voor nader onderzoek.

Als achternaam van Chorus' vrouw wordt behalve Dorenhof en varianten of verbasteringen ook genoemd Voties. Komt zij niet op die naam in de begraafboeken voor? Gekeken, niet het geval. Het gebeurt overigens vaak dat in de loop van een onderzoek duidelijk wordt, dat we opnieuw stukken moeten raadplegen die we al hebben gezien, wanneer nieuwe gegevens ter beschikking komen.

Er is nog een ander punt. Chorus stond met Yenken Wielmse Block op goede voet, anders zou zij hem niet in de vertrouwenspositie van voogd hebben geplaatst. Het zou aardig zijn te weten wie ze was, maar dat is niet alles. We zijn er nog steeds niet achter tot welke kerk Chorus en zijn vrouw behoorden, en dit is van belang voor verdere nasporingen, met name in de doopboeken in de plaatsen van herkomst van de echtelieden, Tropau en een plaats ergens bij Keulen.

De voornamen Agatha en Jorian — variant van Joris of Georgius — kunnen erop wijzen dat de Chorussen Rooms-Katholiek waren; het blijft echter nog mogelijk dat ze tot de Lutherse kerk behoorden. Om zekerheid hieromtrent te bereiken, althans te benaderen, moeten we beide mogelijkheden testen.

We beginnen met de laatste. Als Lutheranen zouden Chorus en zijn vrouw lidmaten van de Evangelisch-Lutherse Gemeente hier ter stede zijn geweest. De kerkeraad van die gemeente had hen in dat geval in het lidmatenboek ingeschreven. Dit register is inderdaad bewaard gebleven en het is toegankelijk via klappers. We kijken, maar het echtpaar Chorus komt er niet in voor. Het gezin Chorus zou ook nog, zo het Luthers was, kerkelijk getrouwd kunnen zijn. In het Luthers kerkarchief bevinden zich nog de trouwboeken van de 18de eeuw, doch ook hierin komen we man en vrouw niet tegen. We hebben al gezien dat de doopboeken van alle kerkgenootschappen over onze familie zwijgen. Het negatief resultaat van ons onderzoek in het Luthers archief is overigens wéér een sterke aanwijzing dat de

Wanneer Chorus en zijn vrouw Rooms-Katholiek waren en kerkelijk zijn getrouwd, moet de geestelijkheid hiervan aantekening hebben gehouden in een trouwboek. Edoch, de Rooms-Katholieke trouwboeken van Rotterdam zijn niet bewaard gebleven. En communicantenregisters, kunnen we nu vragen. Het antwoord moet helaas luiden: niet of niet meer aanwezig.

Echter . . . Yenken Wielmse Blok benoemt Chorus tot voogd. Bij de weinige aanwijzingen die we hebben dat de laatste Rooms-Katholiek was, is elk nieuw gegeven welkom. Tot een vertrouwenszaak als een voogdij benoemde men als regel wel geloofsgenoten, het gaat er nu dan ook om te bepalen tot welke kerk Yenken behoorde. Ons is bekend dat ze met Jan van Dongen is getrouwd geweest. Zo uit het huwelijk te Rotterdam kinderen zijn geboren, dan moeten we hiervan in de doopakten iets vinden. Dit is niet het geval.

Een tweede mogelijkheid is dat Yenken meer dan één keer getrouwd is geweest. We zullen er de trouwboeken op moeten nakijken. Een blik in de klappers leert dat ze althans te Rotterdam geen huwelijk heeft gesloten.

Is er nog een andere weg, vragen we ons nu af. Antwoord: notariële akten en ook al de klappers daarop, vermelden dikwijls met wie iemand gehuwd was. En het geluk is met ons, in de klapper van persoonsnamen van 1741 - 1750 komen we een kaartje tegen waarop staat „Blok, Jenneke Willems, weduwe van Willem Kokx, later Jan van Dongen - 2519/700”. Dit geeft weer nieuwe kans: misschien zijn uit het huwelijk Kokx-Blok te Rotterdam kinderen geboren en dus gedoopt. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn: via de klappers vinden we: „Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, Doopboek Rooms-Katholieke Kerk Leeuwenstraat Rotterdam 1671-1703, inv. Brouwer nr 156: 1702 april 4, gedoopt Maria, dochter van Willem Cock en Jenneke Blok”. De ouders uit de doopakte zijn zeker identiek met het hiervoor genoemde paar Kokx-Blok. Conclusie: Chorus is zo goed als zeker Rooms-Katholiek geweest. Nog een andere gevolgtrekking: de Yenken Wielmse Blok van 1756 was een stokoud vrouwtje.

Een laatste vraag: zou Chorus een eigen huis of huizen hebben gehad? Om eigenaar van een huis te worden was nodig, dat de oude eigenaar het aan de nieuwe overdroeg ten overstaan van schepenen van de plaats waar het lag. Schepenen registreerden de akten van eigendomsoverdracht in het zogenaamde „gifteboek”, bewaard vanaf ongeveer het midden van de 16de eeuw en wat de 18de eeuw betreft volledig geklapperd op namen van oude en nieuwe eigenaars. Hierin gekeken: Chorus komt er niet in voor. Overigens was dit toch al niet waarschijnlijk: in de stukken en op de inscriptie van het zwaard worden verschillende adressen van Jorian genoemd, hij zal steeds huizen hebben gehuurd.

Verdere gegevens over het gezin Chorus zullen we moeten zoeken in de archieven van Haarlem en die van de geboorteplaatsen van Jorian en Agatha.

Het verzamelen van het aanwezige materiaal is hiermee geëindigd. Op velerlei wijze hebben we getracht de archieven te benaderen; dit lukte wanneer desbetreffende archivalia aanwezig waren en van klappers voorzien; in enkele gevallen vonden we ook inderdaad gegevens die we zochten; we mogen zelfs zeggen dat ons onderzoek succesrijk is geweest.

Per bron hebben we de gegevens op afzonderlijke kaartjes genoteerd. We leggen nu deze kaartjes voor ons en raffineren uit dit ruwe materiaal, dit halffabrikaat, een geordend verslag van het resultaat van onze speurtocht; bij elke bewering vermelden we via voetnoten de bron, en wanneer nodig het bewijsmiddel.

Jorian, Jerian of op zijn Hollands Jurriaan Chorus werd rond 1700 geboren te Tropol in Silezië (1). Vóór 1740 moet hij in Haarlem hebben gewoond (2). In dat jaar of kort ervoor vestigde Chorus zich te Rotterdam (3).

Op 16 oktober 1740 trouwde Jorian met Agatha Doorenhoff, even oud als haar bruidegom, geboortig uit het Keulse, weduwe van een zekere Jan van Dissel, en evenals haar man via Haarlem naar Rotterdam gekomen, waarschijnlijk met hem mee (4). Chorus zelf was in 1740 ook reeds weduwnaar (5). Het huwelijk bleef kinderloos (6). Kort na zijn huwelijk, op 3 november 1740, werd Chorus poorter (7). Rond 20 mei 1778 overleed hij te Rotterdam (8), zijn vrouw leefde toen nog (9). Wanneer Agatha stierf is niet bekend, misschien heeft zij op haar oude dag, na de dood van haar man, Rotterdam nog verlaten (10). Chorus en zijn vrouw zijn zo goed als zeker Rooms-Katholiek geweest (11).

Niet alleen zwaarden, degens en dergelijk manhaftig ijzerwerk maakte Chorus, hij aanvaardde ook opdrachten die net zo goed door gewone smeden hadden kunnen worden uitgevoerd. Zo had hij in 1744 of kort ervoor een rotting voor iemand gemonteerd (12).

Jorian Chorus is altijd een kleine ambachtsman gebleven, vermogend zijn hij en zijn vrouw zeker niet geweest (13). Jorian had enig onderwijs genoten, zijn vrouw niet (14).

In de achtendertig jaren die Chorus te Rotterdam doorbracht, heeft hij op verschillende plaatsen gewoond, in 1756 aan de noordzijde van de Blaak (15), bij zijn dood in 1778 in de Peperstraat bij de Zwanesteeg (16), en in een niet bekende periode aan de Vissersdijk (17). Van zijn buurvrouw Yenken Wielmse Block, een stokoud mensje, moet hij wel een bijzonder vertrouwen hebben genoten, zij benoemt hem in 1756 tot voogd wat betreft haar erfenis voorzover die aan minderjarigen zou worden uitgekeerd (18).

De noten bij dit verhaal:

- (1) Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, Poorterboek Rotterdam 1729 - 1750, f. 21; GAR, Admissieboek Rotterdam 1698 - 1746, f. 191 vo.
- (2) De hierna te bespreken ondertrouw- en huwelijksakte.
- (3) De al genoemde plaatsen in het admissie- en het poorterboek.
- (4) Ondertrouw- en huwelijksakte: GAR, Stadstrouwboek Rotterdam 1731 - 1742, inv. Brouwer nr 189; Jorian en Agatha in 1740 beiden 40 jaar oud: genoemde plaats in het admissieboek; Agatha geboren in „Keulsland”: trouwakte, en het admissieboek op de genoemde plaats; weduwe Jan van Dissel: trouwakte; vanuit Haarlem naar Rotterdam: trouwakte.
- (5) Trouwakte.
- (6) In de doopboeken van Rotterdam komen geen kinderen van Chorus voor en ook op andere plaatsen blijkt nergens dat ze er zijn geweest.
- (7) Genoemde plaats in het poorterboek.
- (8) GAR, Begraafregister Nederduits-Gereformeerde Gemeente Rotterdam 1774 - 1779, inv. Brouwer nr 113, 23 mei 1778.
- (9) Het begraafregister zegt „man van Agatha van Doorne” en dit duidt erop dat zij nog leefde, anders zou er „wedenaar” gestaan hebben.
- (10) In het begrafenisregister hebben we over haar overlijden niets kunnen vinden, en ook in andere archivalia komen we haar na 1778 niet meer tegen.
- (11) De voornamen Georgius en Agatha zijn heiligennamen; in de Lutherse trouw- en lidmatenboeken komen de echtelieden niet voor, en mensen van Duitse herkomst waren bijna steeds óf Rooms-Katholiek óf Luthers; Chorus wordt door een Rooms-Katholieke vrouw als voogd aangesteld, zie hierboven; Jorian en Agatha zijn ten overstaan van de stedelijke overheid getrouwd, Nederduits-Gereformeerd waren ze in geen geval.
- (12) GAR, Notariële archieven Rotterdam 1585 - 1811, inv. Wiersum nr 2466, f. 360; op twee plaatsen komt Chorus als zwaardveger voor, op de inscriptie van het steekwapen en in GAR, Notariële archieven Rotterdam 1585 - 1811, inv.nr 2284, f. 42 - 45.
- (13) Het paar huwde „pro Deo”, dit betekent dat het niet werd aangeslagen in de belasting op het trouwen: ondertrouw- en huwelijksakte; blijkens hun testament van 1752 waren ze op dat tijdstip beneden de 2000 gulden gegoed: GAR, Notariële archieven Rotterdam 1585 - 1811, inv. Wiersum nr 2347, f. 227 - 229; het begraafregister vermeldt voor Chorus geen bedrag van een aanslag in de belasting op het begraven, dit duidt erop dat zulks pro Deo geschiedde; de Chorussen hebben in Rotterdam nooit een huis in eigendom gehad.
- (14) De inscriptie op het steekwapen is van zijn hand; Chorus tekent als „Jerian Chorus” zijn testament, Agatha Voties alias Dorenhoofd zet een kruisje.
- (15) GAR, Notariële archieven Rotterdam 1585 - 1811, inv. Wiersum nr 2284, f. 42 - 45.
- (16) Begraafregister.
- (17) Inscriptie steekwapen.
- (18) Voogdijstelling: GAR, Notariële archieven Rotterdam 1585 - 1811, inv. Wiersum nr 2284, f. 42 - 45; bureu: blijkens de hiervoor genoemde plaats woonden Yenken Block en Chorus beiden aan de noordzijde van de Blaak; oud mensje: Yenken was reeds op 4 april 1702 moeder van een dochter — GAR, Doopboek Rooms-Katholieke Kerk Leeuwenstraat Rotterdam 1671 - 1703, inv. Brouwer nr 156 —, dat zij identiek was met de Yenken uit 1756 blijkt uit de combinatie van gegevens in de zojuist genoemde doopakte en GAR, Notariële archieven Rotterdam 1585 - 1811, inv. Wiersum nr 2519, f. 700 en 2284, f. 42 - 45.